

УДК 37046.16:371.125:37.013

Світлана Савченко

СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ ДІАГНОСТИКО-КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Висвітлюється призначення і структура психологічної служби, а також цільове спрямування і короткий зміст функцій діагностичної та консультативної діяльності практичного психолога в загальноосвітній школі, на основі чого запропоновано авторську інтерпретацію сутності його діагностико-консультативної роботи та алгоритм її комплексної організації.

Ключові слова: психологічна служба, практичний психолог, загальноосвітня школа, діагностичні функції, консультативні функції, діагностико-консультативна робота.

Унаслідок соціальних та економічних процесів, що нині бурхливо розгортаються на тлі всесвітньої глобалізації, виникають складні ситуації у взаєминах між людьми, зокрема, збільшення дефіциту спілкування, що, у свою чергу, потребує підвищення ролі прикладного аспекту психологічних знань та активізації діагностичної і консультативної роботи в різних організаційних структурах, зокрема, в освітніх. Тому з'ясування сутності та функцій діагностико-консультативної роботи практичного психолога в загальноосвітній школі є теоретичним підґрунтям для подальшої розробки і створення ефективних педагогічних умов для підвищення якості його професійної підготовки у ВНЗ.

В освітній галузі сучасної України, зокрема в загальноосвітніх школах, до діагностико-консультативної роботи дедалі ширше залучаються практичні психологи. Незважаючи на те, що майже у кожній школі працюють фахівці-психологи, ефективність їхньої професійної діяльності недостатня. На цьому наголошено у публікаціях Л. Карамушки, Н. Коломінського, В. Семиченко та інших учених. Це пояснюється стереотипно-хибними уявленнями педагогів, батьків і громадськості про головні функції професійної діяльності практичного психолога, які поширюються лише на важковиховуваних дітей чи учнів, які належать до групи ризику. Отже, поза увагою залишаються суб'єкти освітнього процесу загальноосвітньої школи, які також потребують спеціальної психологічної допомоги для забезпечення гармонійного розвитку особистості. Це вимагає побудови досконалої моделі психологічної служби у школі, на чому наголошує Л. Карамушка: «Вибір практичним психологом тієї чи іншої соціальної сфери, і відповідно орієнтація на ту чи

іншу модель психологічної служби, передбачає оволодіння психологами видами професійної діяльності (діагностування, корекція, консультування та ін.), які враховують специфіку конкретної соціальної сфери та види завдань, які необхідно розв'язувати» [3, с. 57].

Сучасні учені і практики, які на засадах функціонального підходу активно досліджують проблеми професійної діяльності практичного психолога, намагаються розробити теоретичної моделі, які містили б певні стандарти і вимоги до особистості фахівця-психолога (Г. Абрамова, О. Бондаренко, І. Дубровіна, Л. Кияшко, В. Панок, Є. Романова, Л. Скрипко та ін.), виокремити базисні властивості особистості або спеціальні здібності, які впливають на ефективність його професійної діяльності (М. Амінов, Н. Бачманова, М. Лобова, Р. Овчарова, М. Пов'якель, М. Семиліт, Ю. Укке, Н. Чепелева). Однак у наявній науковій літературі бракує однозначного трактування сутності та функцій діагностико-консультативної роботи практичного психолога в загальноосвітній школі.

Мета статті – уточнити сутність, визначити перелік провідних функцій діагностико-консультативної роботи практичного психолога в загальноосвітній школі й запропонувати алгоритм її організації.

Основні види професійної діяльності практичного психолога в освітній галузі значною мірою схожі з видами психологічної роботи в інших суспільних інституціях. Однак вони мають свою специфіку, пов'язану з особливостями об'єктів психологічного впливу (діти, батьки, вихователі, учителі). При цьому найбільших зусиль практичний психолог докладає до корекції розвитку дитини, заглиблюючись у її внутрішній світ. Тому психологічна служба в системі освіти України посідає істотне місце у вихованні і навчанні дітей, підлітків та юнацтва. Перед нею ставиться за мету не просто констатувати рівень розвитку учнів, а «отримати психологічну інформацію про кожного з них, щоб створити необхідні умови для стимулювання розвитку особистості» [7, с. 8].

В Україні основні завдання, зміст діяльності, структура, управління та фінансування психологічної служби визначаються «Положенням про психологічну службу» [5]. Структурно вона складається із сукупності закладів, установ, підрозділів і посад, що утворюють єдину систему, у якій виконують свої професійні функції практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів). Метою її діяльності є психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального добробуту усіх його учасників: вихованців, учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Шкільна психологічна служба покликана дбати про психологічну просвіту педагогів, учнів і батьків. Основною метою діяльності психолога в закладах освіти є: соціально-психологічне забезпечення процесу

реформування освіти на всіх її рівнях; підвищення ефективності навчально-виховної діяльності закладів освіти; професійне сприяння саморозвитку особистості учня, вихованця, студента й, одночасно, захист психічного здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу шляхом здійснення психологічної експертизи і діагностики, соціально-психологічної корекції, профілактики, соціальної реабілітації [8, с. 10].

Згідно з вимогами нормативної регламентації практичний психолог навчального закладу виконує такі функціональні обов'язки:

- бере участь у здійсненні освітньої і виховної роботи, спрямованих на забезпечення всебічного індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів, збереження їх повноцінного психічного здоров'я;

- проводить психолого-педагогічну діагностику готовності вихованця, учня, студента до навчання та сприяє їх адаптації до нових умов навчально-виховного процесу, допомагає у виборі навчального закладу згідно з рівнем психічного розвитку;

- розробляє та впроваджує розвивальні, корекційні програми навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей вихованців, учнів, студентів;

- сприяє вибору учнями і студентами професій з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей, готує учнів до свідомого життя;

- здійснює превентивне виховання, профілактику злочинності, алкоголізму і наркоманії та інших залежностей і шкідливих звичок серед підлітків;

- проводить психологічну діагностику і психолого-педагогічну корекцію девіантної поведінки вихованців, учнів, студентів;

- формує психологічну культуру вихованців, учнів, студентів, педагогів, батьків або осіб, які їх замінюють, консультує з питань психології, її практичного використання в організації навчально-виховного процесу [5].

Основними завданнями діяльності фахівців-психологів у загальноосвітніх навчальних закладах є: психологічно-педагогічний супровід процесу навчання школярів; психодіагностика дітей з метою визначення причин порушень у навчанні й розвитку; розробка корекційної програми для дитини; виявлення й розвиток здібностей та обдарованості дитини і на цій основі побудова методик профільного навчання та особистісно-зорієнтованої професійної орієнтації; консультативна робота з педагогами та батьками. Виконання цих завдань можна конкретизувати провідними професійними функціями та змістом роботи практичного психолога в загальноосвітній школі (табл. 1.)

Провідні професійні функції та зміст роботи практичного психолога в загальноосвітній школі

Функція	Зміст роботи
Гностична	вивчення специфічних особливостей діяльності педагогів та їх вихованців в даному закладі тією мірою, у якій вони детермінують їхню психіку й ставлять до них певні вимоги, а також вивчення низки психофізіологічних, індивідуально-психологічних особливостей учнів, їхніх міжособистісних взаємин
Конструктивно-просвітницька	робота з профілактики і попередження конфліктів, які були викликані психологічними чинниками; повідомлення педагогам та вихователям основних відомостей з соціальної психології, формування прийомів та навичок спілкування, планування досліджень та профілактичних заходів, моделювання індивідуальних програм розвитку школярів
Консультативна	пояснення та психологічна інтерпретація окремих станів, настроїв педагогів і вихованців або особливостей їхньої поведінки у професійній діяльності, навчанні і в повсякденному житті
Виховна	вибір і здійснення заходів, які спрямовані на морально-вольове виховання учнів, формування у них певних особистісних якостей, вплив на соціальний статус певних особистостей, організацію адекватних міжособистісних взаємин у педагогічних колективах та групах учнів
Психопрофілактична, психотерапевтична	діагностика, психотерапія та психопрофілактика невротичних станів, попередження труднощів в інтелектуальному й особистісному розвитку, організація відновлювальних заходів, а також управління психічними станами школярів
Методична	створення нових та адаптація старих методів навчання і виховання, а також розробка новітніх методів діагностики та психопрофілактики як для потреб закладу, у якому працює психолог, так і для задоволення запитів інших закладів, які не мають такої психологічної служби

Серед окреслених у табл. 1 функцій роботи практичного психолога в загальноосвітній школі за своєю ієрархією першість посідає гностична. Її суть полягає у психологічному діагностуванні – визначенні особливостей психічного розвитку дитини, установленні відповідності рівня розвитку умінь, навичок та особистих якостей віковим нормам, а також виявлення психологічних чинників труднощів у навчанні та вихованні окремих дітей [6, с. 63]. При цьому, ми вважаємо, що діагностична робота не є для практичного психолога самоціллю, а призначена бути основою для розробки рекомендацій з оптимізації психічного розвитку людини. Вона необхідна для забезпечення контролю за динамікою розвитку особистості,

попередження можливих відхилень, визначення програми корекційної роботи та оцінки ефективності психолого-педагогічних заходів.

Отже, головне призначення психодіагностики в практичній діяльності психолога полягає у вивченні внутрішнього світу конкретної особи. При цьому воно не зводиться до порівняння дітей один з одним, а глибоке проникнення до внутрішнього світу дитини, вивчення того як вона пізнає і сприймає складний світ знань, соціальних взаємин, інших людей і самої себе, як формується її цілісна система уявлень і становлення індивідуальності. Виходячи з цього, діагностична робота шкільного психолога це процес, запускати який можуть дві ситуації: проведення планового обстеження за схемою діагностичного мінімуму і запит з боку батьків, педагогів і самих учнів. Діагностичний мінімум передбачає вияв найважливіших особливостей діяльності, поведінки і психічного стану школярів, які мають бути враховані у процесі психологічного супроводу. На відміну від чіткої сутності психологічної діагностики неоднозначним є тлумачення психологічного консультування.

Загалом завдання психологічного консультування полягає у контролі за перебігом психічного розвитку дитини на основі уявлень про нормативний зміст та вікової періодизації цього процесу. Так, Ю. Альошина консультативною визнає будь-яку роботу з людьми, спрямовану на розв'язання різних психологічних проблем міжособистісних взаємин [1, с. 22]. Р. Кочюнас, узагальнюючи різні трактування сутності психологічного консультування, окреслює це поняття, як «сукупність процедур, спрямованих на допомогу людині у розв'язанні проблем та ухваленні рішень стосовно професійної кар'єри, шлюбу, сім'ї, удосконалення особистості та міжособистісних взаємин». Загалом учений вважає, що психологічне консультування – це професійне ставлення кваліфікованого консультанта до клієнта» [4, с. 12]. А. Осіпова більшість категорій, які стосуються психологічного консультування, ототожнює з поняттям психокорекції [6], яка спрямована на розв'язання у процесі розвитку особистості конкретних проблем навчання, поведінки і психічного самопочуття. Отже, зміст психокорекції полягає в усуненні відхилень у психічному та особистісному розвитку школяра.

До психологічного консультування також належить функція психопрофілактики, базовим завданням якої є формування відповідальності за дотримання у школі психологічних умов, необхідних для повноцінного психічного й особистісного розвитку школяра на кожному віковому етапі та своєчасний вияв таких особливостей дитини, через які в неї виникають певні труднощі чи відхилення в інтелектуальному й особистісному розвитку. У такому виді діяльності ініціатива повністю має виходити від практичного психолога, бо він сам має передбачити те, що можна попередити, порекомендувати, щоб створити умови для нормального перебігу едукативного процесу в школі.

Отже, психологічне консультування – це істотний напрям роботи практичного психолога, зміст якого полягає в тому, щоб допомогти дитині розв'язати певну проблему.

Відповідно до змісту діагностичних та консультативних функцій практичного психолога, можна запропонувати такий алгоритм його діагностико-консультативної роботи в загальноосвітній школі:

- 1) вивчення запитів дітей;
- 2) формулювання психологічної проблеми;
- 3) висунення гіпотез щодо можливих причин феномена, який спостерігається;
- 4) добір методів діагностики;
- 5) застосування підібраних методів;
- 6) формулювання діагнозу;
- 7) розробка рекомендацій та програми психокорекційної або розвивальної роботи;
- 8) реалізація програми;
- 9) контроль за її здійсненням.

Діагностико-консультативна робота практичного психолога в загальноосвітній школі – це органічне поєднання різних діагностичних і консультативних функцій його роботи, спрямованих на комплексний вияв недоліків, порушень і деструкцій розвитку особистості кожного школяра, глибинне з'ясування причин виникнення та їх усунення в цілісному педагогічному процесі шляхом використання доцільних і вивірених профілактичних та корекційних методик. Якнайповніше забезпечення зв'язку між окресленими функціями та їх якісне виконання – запорука створення сприятливого психологічного клімату у процесі спілкування дорослих і дітей, організації співпраці зі школярами задля їхнього всебічного й гармонійного розвитку.

У зв'язку з тим, що діагностико-консультативна робота практичного психолога в загальноосвітній школі має комплексний характер, то подальшого дослідження потребує її структурний аспект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Ю. Е. Алешина. – М. : Независимая фирма «Класс», 1999. – 208 с.
2. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе / М. Р. Битянова. – М. : Совершенство, 1998. – 298 с.
3. Карамушка Л. М. Варіативність моделей психологічної служби при наданні психологічної допомоги в різних соціальних сферах / Л. М. Карамушка // Психологічній службі системи освіти України 10 років : здобутки, проблеми і перспективи. – К. : Ніка-Центр, 2002. – С. 56–57.

4. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Р. Кочюнас. – М. : Академический проект, 1999. – 240 с.
5. Наказ Міністерства науки і освіти України № 127 від 03.05.99 «Про затвердження «Положення про психологічну службу системи освіти України»», зареєстрованого за № 922/4215.
6. Осипова А. А. Общая психокоррекция : [учебное пособие] / А. А. Осипова. – М. : Сфера, 2002 – 510 с.
7. Практическая психология образования / под ред. И. В. Дубровиной. – СПб. : Питер, 2004. – 592 с.
8. Семаго М. М. Диагностико-консультативная деятельность психолога образования : [методическое пособие] / М. М. Семаго, Н. Я. Семаго. – М. : Айрис-пресс, 2004. – 288 с.